

УДК 614.2:008(477)

Н. П. Кризина,

д. н. держ. упр., доцент, заслужений лікар України, заступник директора з наукової роботи, ДУ "Український інститут стратегічних досліджень МОЗ України" (м. Київ)

К. І. Жилка,

науковий співробітник,

ДУ "Український інститут стратегічних досліджень МОЗ України" (м. Київ)

П. С. Кризина,

д. мед. н., професор кафедри анатомії, топографічної анатомії та оперативної хірургії, Медичний університет Української асоціації народної медицини (м. Київ)

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ДЕТЕРМІНАНТИ ДЕМОГРАФІЧНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

У статті проаналізовано стан демографічної ситуації в Україні, дана характеристика соціально-економічними детермінантами, які впливають на демографічний процес в Україні в сучасних умовах реформування.

In article the condition of demographic situation in Ukraine has been analyzed, social and economic determinants that influence demographic process in Ukraine nowadays reforming have been presented.

*Ключові слова: демографічна ситуація, соціально-економічні детермінанти, демографічний розвиток.
Key words: demographic situation, social and economic determinants, demographic development.*

Головною цінністю суспільства є людина, її життя. З моменту народження і до моменту смерті вона є основною в соціальній сфері. Людина вступає в різні види діяльності і всебічно взаємодіє з тими, хто її оточує, приймає існуючі норми життя суспільства і згідно з цими нормами будує свою поведінку. Кожна з них має свої інтереси, рівень розвитку та освіти, належить до того чи іншого класу, свої власні релігійні погляди і свій життєвий шлях кожна людина проходить у суспільстві.

Діяльність держави при вирішенні демографічних та соціальних проблем повинна враховувати це розмаїття, тому пріоритетним і головним завданням держави є створення умов для реалізації творчого і соціального потенціалу людини та нормального функціонування соціального життя.

Актуальність роботи зумовлена необхідністю розробки заходів щодо подовження середньої очікуваної тривалості життя населення України.

Це потребує детального аналізу чинників, що призводять до зменшення абсолютної кількості населення, його старіння, збільшення рівня загальної смертності, скорочення очікуваної тривалості життя, погіршення здоров'я людей в Україні.

Мета роботи полягає в проведенні аналізу демографічної ситуації, що склалася в Україні та розробка соціально-економічних детермінант демографічного розвитку.

Для досягнення мети нами поставлені такі завдання:
— вивчення стану демографічної ситуації в Україні;
— розробка соціально-економічних детермінант демографічного розвитку в Україні.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Україна перебуває у складному демографічному та економічному становищі. Найважливішими серед проблем, що постали на сучасному етапі, є соціально-економічні проблеми, вдосконалення регіональної політики спрямованої на покращення демографічної ситуації в регіонах [1].

Починаючи з 90-х років минулого століття однією з основних проблем стала демографічна криза, базовою складовою якої є погіршення стану здоров'я населення.

Демографічна ситуація є загрозливою для майбутнього нашої держави і характеризується зменшенням абсолютної кількості населення, його старінням, високим рівнем загальної смертності, скороченням очікуваної тривалості життя [2].

Структура смертності населення з основних причин набула в Україні протягом останніх десятиліть ознак, властивих економічно розвиненим країнам. Як і в цих країнах, найбільше людей в Україні сьогодні вмирає від хвороб системи кровообігу та злоякісних новоутворень [3], що призвело до підвищення рівня смертності українського населення. Головною причиною щодо цього вчені вбачають у невирішеності проблем, пов'язаних з формуванням нової стратегії розвитку вітчизняної медицини, що забезпечувало б її ефективне функціонування в сучасних умовах.

Рівень очікуваної тривалості життя в Україні є набагато меншим, ніж в країнах Європи, причому найбільше відносно скорочення тривалості життя спостерігається серед громадян працездатного віку, особливо серед чоловіків [4].

Політична ситуація, що останніми роками склалася в Україні, відволікає увагу представників найвищих ешелонів влади від проблем зниження демографічних показників на регіональному рівні. Сьогоднішні політики звертаються до громадян України у період передвиборчих кампаній, обіцяючи блага та перспективи, але, на превеликий жаль, вони залишаються лише обіцянками.

Значний внесок у дослідженні демографічного розвитку в Україні зробили такі вчені: С. Грищенко, С. Біляцький, В. Стешенко, А. Чуйко, В. Пискунов, Н. Власенко, Г. Герасименко, Е. Лібанова, С. Пирожков, О. Рудницький, О. Хомра, А. Стефановський, Ю. Дехтяренко, Н. Гринчук, В. Джаман, В. Круль, Г. Чернюк. Значний внесок зробили іноземні вчені: І. Агарков, О. Пovyшева, А. Вишнеvский, В. Сакевич, Е. Щербакoва, Н. Герасименко, И. Дельдинта інші.

Недоліки сучасного стану демографічної ситуації в Україні зумовлені гострою необхідністю у вирішенні об'єктивних проблем між такими чинниками:

— професійним рівнем керівників органів держави всіх рівнів;

— розміщенням продуктивних сил, економіки, найважливіших природно-економічних, демографічних і екологічних особливостей, міжрегіональних, міждержавних зв'язків;

— економічними та соціальними запитами, потребами і правами громадян та реальним розвитком соціально-економічної інфраструктури регіонів.

— розробкою, впровадженням та повним фінансуванням Державних програм з подовження тривалості життя населення;

— розробкою обласних стратегій демографічного розвитку до 2025 р. з врахуванням регіональних пріоритетів та особливостей демографічної ситуації.

На відміну від здоров'я індивідуального, що значною мірою детермінується біологічними чинниками, громадське здоров'я безпосередньо визначається соціально-економічними чинниками, передусім наявним станом системи охорони здоров'я, що має забезпечувати своєчасність, доступність, ефективність та належну якість медичної допомоги.

Основу соціально-економічного розвитку становлять відтворювальні цикли, між якими формуються різні пропорції: загальноекономічні, структурні, соціально-економічні, економіко-демографічні, економіко-екологічні, фінансово-економічні.

Надзвичайно важливою характеристикою соціально-економічного розвитку країни, що впливає на демографічну ситуацію в ній, є рівень життя населення, який відображає цілий ряд кількісних і якісних показників, що відображають різні сторони добробуту народу, задоволення його фізичних і духовних потреб, як, наприклад, загальний обсяг споживання та якість продуктів харчування, розмір оплати праці, умови праці, житлові умови, співвідношення вільного і робочого часу, освітньо-культурний рівень населення та інші, проте в умовах ринкової економіки, панування грошових відносин найбільш універсальним показником, який виражає рівень життя населення, треба визнати показник рівня доходів населення.

Дослідження зв'язку між доходами населення і демографічними процесами є одним із тих питань, що перебувають у центрі уваги. Провідним аспектом цих досліджень виступають проблеми впливу нерівності в розподілі доходів населення на стан його здоров'я, індикатором якого виступає, як правило, показник смертності чи тривалості життя.

Думка про взаємопов'язаність нерівності у статках населення та станом його здоров'я впливає з аналізу соціально-демографічної ситуації, яка склалася в передових в економічному відношенні державах, що, проте, значно різняться за диференціацією доходів своїх громадян. Так, одна з найбагатших країн світу — Сполучені Штати Америки — має різницю у статках між багатими і бідними більшу, ніж у інших розвинених країнах. При цьому, за рівнем очікуваної тривалості життя у світі, США перебувають на позиції нижче 25 місця, незважаючи на те, що витрачають кошти на охорону здоров'я більше, ніж інші країни світу.

Диференціація доходів сприяє нерівному доступу до якісного медичного обслуговування, до товарів і послуг, які прямо чи опосередковано сприяють покращенню демографічної ситуації, що, в свою чергу, спричиняє зниження ефективності профілактичних заходів охорони здоров'я.

Інший підхід — це від'ємний вплив нерівності статків на демографічний розвиток через виникнення соціально-психологічного стресу, який призводить до зниження демографічних показників.

Нерівність доходів перешкоджає утворенню соціального капіталу, що, в свою чергу, справляє негативний вплив на громадське здоров'я. Ослаблення соціального капіталу призводить до роз'єднаності суспільства, наростання у його членів відчуття ізольованості та вразливості перед соціальними негараздами, що, у свою чер-

гу, тягне за собою ріст числа стресових станів і депресій.

Поряд із загальним підвищенням економічного благополуччя, держава повинна приділяти все більшу увагу відносному розподілу матеріальних цінностей. Так чи інакше, в достатньо розвинутих країнах світу питання демографічного розвитку головним чином залежать від відносного, а не від абсолютного доходу держави.

Таким чином, політика демографічного розвитку повинна бути націлена на скорочення сумарного тягаря несприятливих умов. Зв'язок між політикою демографічного розвитку і політикою інших секторів, наприклад, у відношенні зайнятості населення, підтримання розміру доходів на певному рівні і соціального забезпечення, умов життя, освіти, грають життєво важливу роль для всіх держав у досягненні покращення психічного та соціального благополуччя населення [5].

Дослідження демографічної ситуації в країнах Центральної та Східної Європи дають підстави для висновку про те, що там, де в процесі ринкового реформування економіки змогли стримати різкий сплеск соціальної нерівності, демографічні показники залишаються практично незмінними (як у Польщі, Угорщині, Словенії та Словаччині) або навіть знижувалися (як у Чехії).

Однак у тих країнах, де ринкові перетворення викликали значне соціально-економічне розшарування, рівень демографічних показників знизився. Особливо стрімко цей процес відбувався у Росії та в Україні. Причому, сама по собі бідність не є першорядним фактором щодо зниження демографічного розвитку. Адже рівень життя як в Україні, так і в Росії був і залишається відносно високим у порівнянні з багатьма країнами, що розвиваються, де спостерігається більш оптимістична ситуація зі смертністю дорослого населення. Навпаки, в країнах, що розвиваються, значною є смертність серед немовлят. Рівень смертності дітей до одного року є важливою характеристикою загальної і санітарної культури населення, стану системи охорони здоров'я та, певною мірою, життєвого рівня країни.

Рівень безробіття є важливим соціально-економічним чинником, який впливає на здоров'я і тривалість життя населення. В Україні питання безробіття набувають нових рис і достатньо серйозною проблемою є зростання незанятості населення в сільській місцевості. Незважаючи на те, що багато незайнятих на постійній роботі сільських жителів у якості джерела існування мають власне господарство, цей спосіб зайнятості, як і взагалі праці у сільськогосподарському виробництві, що є найбільш низькооплачуваною і нетворчою, не може забезпечити ні матеріального достатку, ні потреб для самореалізації відповідно до запитів сучасних молодих жителів села. Тому для життя на селі нині притаманними є не лише фізичні перевантаження, але і нерідкі життєві розчарування та пов'язані з цим алкоголізм, що скорочує життя. Відтак, смертність сільського населення у працездатному віці є вищою, ніж у міського. Несприятлива суспільна ситуація також викликає зневіру у певної частини населення у вартості життя, що призводить до зростання випадків суїциду.

Брак суспільної солідарності зумовлює погіршення здоров'я людей похилого віку. Це відбувається як за відсутності у суспільстві гідної поваги до старших, що призводить до гострого переживання ними своєї непотрібності, так і внаслідок того, що в такій суспільній атмосфері державним органам видається неприпустимим неналежно виконувати свої функції, щодо соціального захисту людей старших вікових груп. Ці люди, обтяжені нажитими з роками хворобами, як відомо, з початком реформ втратили трудові заощадження і не мають жодного джерела існування, окрім зовсім невеликої пенсії.

Зазначене призвело до різкого падіння можливостей щодо придбання необхідних їм товарів і послуг, що не могло не вплинути на загальну демографічну ситуацію. Адже одним із наслідків збідніння населення стало зниження споживання ним ряду продуктів харчування. По-

вноцінне ж харчування є серед найбільш активних факторів у профілактиці захворювань і у покращенні демографічного розвитку. Тому, як відзначають вітчизняні дослідники, різке зниження загального рівня споживання населенням продуктів харчування стало однією з провідних причин зниження демографічних показників в Україні. Особливо істотно постраждало при цьому населення, що споживає дієтичні продукти харчування.

Соціально-економічні пропорції відбивають рівень життя населення регіону, який складається на основі взаємозв'язків елементів регіональної системи та під впливом рішень, які приймаються.

До основних принципів планування соціально-економічного розвитку території належать наступні:

- законності, тобто необхідності повного дотримання вимог національного законодавства та міжнародних нормативно-правових актів, які підписані Україною та ратифіковані Верховною Радою;

- системності, що полягає в наявності розподілу повноважень, відповідальності та функцій між елементами компактною територією, відносно відокремленої від зовнішнього середовища; єдності правил, норм, стандартів і дій на даній території;

- комплектності, що передбачає охоплення в процесі планування усіх елементів територіальної соціально-економічної системи;

- спеціалізації — необхідність концентрувати максимумно можливий обсяг ресурсів на галузях спеціалізації, функціонування та розвитку яких найефективніше для даної компактною території;

- еквівалентності обміну між учасниками відтворювального процесу (еквівалентність платежів за природні ресурси, обсяги і умови їх використання, можливість запобігання нанесенню шкоди екологічній сфері регіону, адекватність компенсацій та шкоди, якщо вона все ж нанесена в процесі економічної діяльності певної галузі на території регіону, та ін.).

- партнерства — тобто формування взаємовідносин між суб'єктами управління на основі врахування інтересів усіх учасників, взаємодовіри та взаємоповаги.

Разом з інтегральними показниками, можна використовувати і окремі показники розвитку регіону. Серед них: національний дохід на душу населення; рівень споживання окремих матеріальних благ; ступінь диференціації доходів; тривалість життя; рівень фізичного здоров'я; рівень освіти; ступінь щастя населення.

Доцільно виділяти довгострокові і короткострокові цілі і відповідні ним критерії економічного розвитку регіону.

До довгострокових цілей відносяться становлення і розвиток постіндустріального суспільства, створення робочих місць вищої кваліфікації для майбутніх поколінь, підвищення рівня життя всіх громадян регіону, включаючи рівень охорони здоров'я, освіти і культури.

До короткострокових цілей відносяться подолання кризи і досягнення конкретних величин приросту валового національного продукту наступного року, кварталу, місяця й ін.

Довгострокові і короткострокові цілі за своїм змістом достатньо сильно розрізняються, заходи з їх досягнення також неоднакові.

Цілеспрямована діяльність державних органів і соціальних інституцій у сфері регулювання питань населення — збереження чи зміни тенденції динаміки його чисельності і структури визначає демографічну політику в державі. Історичною ціллю демографічної політики є досягнення демографічного оптимуму. Досягнення цієї здійснюється через усунення демографічних проблем.

Найважливішими проблемами народонаселення в даний період світового розвитку, які загрожують українським негативними наслідками, є стрімке зростання населення, або демографічний вибух, у країнах, що розвиваються, і загроза депопуляції, або демографічна криза, в економічно розвинених країнах. Періоди зміни історичних

епох і формацій завжди супроводжуються регресією демографічних показників.

Для покращення демографічного розвитку необхідно розробити соціально-економічну політику, яка має таку послідовність:

- визначає систему показників, що характеризують якість життя населення;

- визначає фактичне значення показників якості життя населення;

- визначає рівень якості життя населення диференційним методом і відхилення фактичних значень від показників, що прийняті за основу (значення соціальних показників, які досягнуті в попередньому періоді, місцеві, регіональні, державні, міжнародні стандарти);

- виявляє причини негативних та позитивних відхилень фактичних значень показників якості життя населення регіонів від показників, що прийняті за основу;

- визначає резерви (можливості) покращення показників якості життя населення за рахунок усунення виявлених негативних причин і використання позитивних факторів;

- визначає можливості покращення якості життя населення за рахунок бюджетних коштів (місцевого, регіонального державного);

- визначає можливості покращення якості життя населення за рахунок позабюджетних коштів;

- виявляє можливості покращення якості життя населення за рахунок залучення грошових зайомів;

- встановлює цільові значення показників якості життя населення з урахуванням всіх реальних можливостей та обмежень;

- визначає загальний розмір фінансових і матеріальних засобів, необхідних для досягнення цільових значень показників якості життя населення;

- формує умови, позитивні для досягнення цільових значень показників якості життя населення. Проводиться правове (законодавче), інформаційне, кадрове, соціально-економічне забезпечення, соціально-економічна підготовка практичної реалізації розробленої соціально-економічної політики;

- перевіряє готовність до реалізації розробленої соціально-економічної політики та приймається рішення про її практичну реалізацію.

На сьогодні в Україні основною метою економічного розвитку є поліпшення якості життя населення. Навіть якщо мова йде тільки про економічний розвиток, він розглядається спільно з розвитком соціальним.

Соціально-економічний розвиток включає такі аспекти: зростання виробництва і доходів; зміни в інституційній, соціальній і адміністративній структурах суспільства; зміни в суспільній свідомості; зміни в традиціях і звичках.

Процес соціально-економічного розвитку включає три найважливіші складові:

- підвищення доходів, поліпшення здоров'я населення і підвищення рівня його освіти;

- створення умов, що сприяють зростанню самоповаги людей у результаті формування соціальної, політичної, економічної і інституційної систем, орієнтованих на пошану людської гідності;

- збільшення свободи людей, зокрема їх економічної свободи.

Економіко-демографічні пропорції характеризують співвідношення економічного розвитку території зі станом та тенденціями демографічних процесів у регіоні. Тому до них належать пропорції між трудовими ресурсами та робочими місцями; міським і сільським населенням; чисельністю населення та рівнем розвитку соціально-побутової інфраструктури; чисельністю зайнятого і непрацюючого населення; статеві-віковою та виробничою структурою населення; приростом і вибуттям трудових ресурсів.

Економіко-екологічні пропорції відбивають співвідношення між ємністю природного потенціалу території та рівнем її соціально-економічного розвитку.

Економіко-екологічні пропорції відбивають співвідношення між ємністю природного потенціалу території та рівнем її соціально-економічного розвитку.

Структура основних демографічних показників в Україні набула рис, притаманних економічно розвиненим країнам. Однак це призвело не до збільшення очікуваної тривалості життя, як це має місце в названих країнах, а, навпаки, до підвищення рівня смертності українського населення. Головну причину щодо цього ряд учених-демографів вбачають у невирішеності проблем, пов'язаних з формуванням нової стратегії розвитку вітчизняної медичної діяльності, що забезпечувало б її ефективне функціонування в сучасних умовах.

До кожного свідомого громадянина має бути донесене розуміння того, що його здоров'я є важливим показником матеріального благополуччя, необхідною умовою процвітання кожної сім'ї та всієї нації. Нинішній стан здоров'я населення України потребує переорієнтації медичної науки і практики на первинну профілактику захворювань, на формування здорового способу життя кожної людини і суспільства в цілому.

Позитивним моментом розвитку сучасної соціально-економічної ситуації в Україні, що має вплив на демографічне становище, є кроки української влади стосовно підвищення доходів і життєвого рівня населення. Це стосується Указу Президента України від 27 квітня 2011 № 504/2011 "Про Національний план дій на 2012 рік щодо впровадження Програми економічних реформ на 2010—2014 роки", Національного плану дій на 2012 рік щодо впровадження програми економічних реформ на 2010—2014 роки "Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава", Концепції державної житлової політики, Концепції професійної підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації незайнятого населення, Указів Президента "Про заходи щодо поліпшення становища багатодітних сімей", "Про Стратегію подолання бідності", "Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 4 вересня 2007 року "Про основні напрями фінансового забезпечення заходів щодо підвищення життєвого рівня населення у 2008 році", в т.ч. значного підвищення з початку 2005 року розмірів грошової допомоги матерям по догляду за дитиною та при народженні дитини. Зазначені документи певною мірою мали покращити соціальні умови проживання громадян, закріпити пріоритет сім'ї, стимулювати народжуваність, тим самим поліпшуючи демографічну ситуацію в державі.

Підвищенню рівня життя та нейтралізації, таким чином, багатьох соціально-економічних чинників, які призводять до зниження демографічних показників, мають слугувати також підвищення рівнів пенсійного забезпечення та рівня оплати праці цілому ряду працівників, передусім бюджетної сфери. Однак досягненню якісного нового етапу в зростанні доходів населення нашої держави стає на заваді стрімке зростання цін, особливо на групи товарів соціального значення, що також є однією з характерних рис сучасної соціально-економічної ситуації в Україні. Відтак, рівень життя українських громадян, порівняно з жителями економічно розвинених європейських країн, залишається низьким, і тому про повне подолання бідності в нашій державі говорити ще зарано.

Однією з важливих демографічних детермінант є освіта. Рівень освіти зумовлює формування індикатора в демографічних показниках за аналогією з індикаторами, які виникають під дією розмірів доходів населення. Для прикладу: в Росії в перехідний період розширився діапазон коливань демографічних показників в залежності від рівня освіти. Різниця в очікуваній тривалості життя між чоловічим та жіночим населенням з найбільш високими і найнижчими параметрами освіти у віці 20—69 років збільшилась з 1,63 і 1,44 року в 1988—1989 роках до 1,89 і 1,75 в 1993—1994 роках відповідно.

Роль соціально-економічних детермінант підтверджує і робота Філатова М.М. та співавторів. Так, покращення соціально-економічних умов життя москвичів, ефективна діяльність органів охорони здоров'я і служб, які забезпечують санітарно-епідеміологічне благополуччя населення міста, значною мірою зумовили ті сприятливі зміни медико-демографічної ситуації, які спостерігаються в Москві за останні роки: зниження рівня смертності і підвищення тривалості життя.

Розрахунки, проведені Сабгайдою Т.П. та співавторами в Краснодарському краї Росії, показують, що 69% економічних втрат населення зумовлені державною політикою з охорони його здоров'я. При цьому 20,7% економічних втрат населення зумовлені соціально-економічними особливостями місцевості, тобто силами крайової адміністрації можна запобігти 20,7% втрат за рахунок покращення соціальної підтримки населення, покращення умов праці і побуту, створення можливостей для оздоровлення та активного відпочинку, 10,3% втрат можна зменшити за рахунок інвестицій в охорону здоров'я.

ВИСНОВКИ

Таким чином, виходячи з вищевказаного, ми можемо зробити висновки:

— проблеми демографічного розвитку актуальні для більшості країн світу, проте пріоритети для різних країн різні залежно від поточного стану здоров'я населення, етнічних та культурних особливостей, а також ступеня вирішення медико-соціальних проблем;

— у багатьох європейських країнах з низьким рівнем материнської та малюкової смертності і високим рівнем розповсюдження контрацепції, пріоритетними є проблеми підлітків та молоді: репродуктивна поведінка, сексуальна культура, незапланована вагітність, інфекції, що передаються статевим шляхом;

— для країн з високим рівнем материнської та малюкової смертності та недостатнім рівнем охоплення населення сучасними засобами регулювання народжуваності пріоритетними проблемами є незапланована вагітність, аборти, нераціональна репродуктивна поведінка, небезпечне материнство, інфекції, що передаються статевим шляхом;

— справедливим буде констатація того, що рівень життя населення як фактор, що здійснює багатовимірний вплив на стан його здоров'я, в сучасній Україні має, здебільшого негативний характер.

Перспективи подальшого розвитку полягають у подальшому вивченні, розробці, адаптації та імплементації законодавчих та нормативно-правових актів з охорони здоров'я населення України та вироблення механізмів для їх практичного застосування на всіх рівнях.

Література:

1. Концепція наукового забезпечення розвитку охорони здоров'я України у 2012 році: наказ МОЗ України № 508 від 15.2008 р. [Електронний документ]. — Шлях доступу: <http://www.moz.gov.ua>. — Назва з екрана.

2. Ключко В.М. Історичні аспекти реалізації принципів державного управління в галузі охорони здоров'я / Ключко В.М. // Держава та регіони. — 2010 — № 3. — С. 213—217.

3. Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення: Закон України [Електронний документ]. — Шлях доступу: <http://www.rada.gov.ua> — Назва з екрана.

4. Моніторинг стану здоров'я дітей 0-17 років включно ретроспектива 2003—2010 МОЗ України / За ред. Голубчикова М.В. — К. 2010. — 26 с.

5. Доклад о выполнении в Украине Конвенции ООН о ликвидации всех форм дискриминации в отношении женщин (6-7 объединенный периодический доклад) / М-во Украины по делам семьи, молодежи и спорта; Гос. Ит-т развития семьи и молодежи; Руководители авт. Кол.: Л.Е. Леонтьева, А.В. Толстокорова. — Харьков: Фолио, 2007. — 79 с.

Стаття надійшла до редакції 12.06.2012 р.